

Лукашова Л.В.,

к.е.н., доцент,

доцент кафедри менеджменту,

Київський національний торговельно-економічний університет

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СУБ'ЄКТІВ МАЛОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

Анотація. У статті висвітлено та обгрунтовано пріоритетні напрями підвищення конкурентоспроможності суб'єктів малого підприємництва в Україні. Проблема конкурентоспроможності розглядається в контексті євроінтеграційних процесів та можливостей, які вони надають вітчизняним суб'єктам господарювання.

Ключові слова: конкурентоспроможність, суб'єкти малого підприємництва, євроінтеграційні процеси, індекс глобальної конкурентоспроможності, фандрейзинг.

Постановка проблеми. Суб'єкти малого підприємництва є значним прошарком суб'єктів господарювання в Україні, проте доцільно зауважити, що вони значно поступаються великим підприємствам за можливостями модернізації, маркетинговими дослідженнями, фінансовими ресурсами та конкурентоспроможністю. Проблема підвищення конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів малого підприємництва є надзвичайно актуальною на сучасному етапі розвитку економіки країни, оскільки станом на кінець 2016 року кількість суб'єктів малого підприємництва становила 1 850 034 одиниць (зокрема, 291 154 малих підприємства та 1 558 880 фізичних осіб-підприємців), що відповідає 99,2% кількості всіх господарюючих суб'єктів в Україні [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підвищення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання знайшла своє відображення у працях таких вітчизняних вчених-економістів, як, зокрема, Г.Т. П'ятницька, В.М. Гельман, В.П. Мартиненко, І.О. Парфенчук, В.І. Борейко, О.Г. Головніна, І.М. Труніна, Н.П. Тарнавська, Є.О. Діденко, Н.В. Михайлова, Н.О. Мартіга. Конкурентоспроможність суб'єктів малого підприємництва розглядалася в роботах З.В. Варналія, С.П. Дриги, С.А. Крекотуна, Н.В. Гришиної, О.С. Єфремової, Н.М. Дідуха, І.В. Радамовської.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідження проблеми управління конкурентоспроможністю суб'єктів малого підприємництва показало, що досі в працях науковців залишається недостатньо висвітленим питання управління конкурентоспроможністю суб'єктів малого підприємництва в контексті євроінтеграційних процесів, зокрема не виділені пріоритетні напрями підвищення конкурентоспроможності в малому підприємстві з урахуванням можливостей Європейського Союзу та світової спільноти. Більшість науковців розглядає проблему управління конкурентоспромож-

ністю суб'єктів господарювання загалом, не акцентуючи уваги саме на суб'єктах малого підприємництва та не враховуючи динамічних змін в економічному вітчизняному та міжнародному просторі, які відбулися протягом 2014–2017 років. Вищевикладене обумовлює необхідність проведення досліджень в цьому напрямі.

Мета статті полягає в обгрунтуванні пріоритетних напрямів підвищення конкурентоспроможності суб'єктів малого підприємництва в сучасних умовах господарювання з урахуванням можливостей, які виникають з посиленням євроінтеграційних процесів та прискоренням включення вітчизняних суб'єктів господарювання в європейську спільноту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Суб'єкти малого підприємництва є рушійною силою економіки більшості країн світу. Серед основних переваг, які є характерними для малого підприємництва, перш за все можна виділити мобільність, здатність швидко реагувати на зміни в економічному просторі та спроможність найбільш оперативно пристосовуватися до потреб споживачів. Частка ВВП, створена за рахунок суб'єктів малого підприємництва, в розвинених країнах світу коливається в межах від 43% до 60%¹. В Україні цей показник знаходиться на рівні 7,7%, що обумовлює необхідність пошуку дієвих засобів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних суб'єктів малого підприємництва. Ефективний розвиток малого підприємництва позитивно впливає також на проблему безробіття в суспільстві, оскільки забезпечує створення нових робочих місць. В Україні зайнятість населення у суб'єктах малого підприємництва відповідає 11% всього працездатного населення, тоді як в Іспанії цей показник коливається по окремих регіонах в діапазоні 46–73%, у Швейцарії становить 69,1%, у Японії – 85%, в Індії – 80%, у Китаї – 75%, у Канаді – 65%, у США – 60%.

Слід зазначити, що суб'єкти малого підприємництва є найбільш чутливими до інновацій, а отже, розвиток малого підприємництва сприятиме вирішенню пріоритетного для України завдання, а саме побудови економіки на інноваційних засадах, що забезпечуватиме підвищення рівня конкурентоспроможності країни загалом. Згідно з даними рейтингу Індексу глобальної конкурентоспроможності 2016–2017 років Україна посідає 85 місце зі 138 країн [2]².

Нині в Україні є ціла низка проблем та перешкод на шляху успішного розвитку малого підприємництва. Найбільш вагомими вбачаються складнощі фінансування діяльності суб'єктів малого підприємництва та відсутність належної державної підтримки та стимулювання їх розвитку в Україні. Державна підтримка суб'єктів малого підприємництва в Україні та об'єктів інфраструктури підтримки малого підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультативну підтримку, зокрема підтримку у сфері інновацій, науки і промислового виробництва, підтримку суб'єктів малого підприємництва, що провадять експортну діяльність, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки

¹ В Іспанії, Швейцарії, Великій Британії, США частка ВВП, створена суб'єктами малого підприємництва, становить близько 50%, у Канаді – 43%, у Японії – 52–55%, у Китаї – 60%.

² Лідерами рейтингу є Швейцарія та Сінгапур. До десятки найбільш конкурентоспроможних країн світу увійшли США, Нідерланди, Німеччина, Швеція, Великобританія, Японія, Гонконг та Фінляндія.

і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу [3]. Проте доцільно зауважити, що в Україні малому підприємству поки що не приділяється належної уваги з боку держави, фактично не розроблена чітка концепція і всебічно не обґрунтована програма розвитку та державного регулювання і підтримки цієї організаційно-правової форми господарювання.

З урахуванням вищевикладеного пріоритетними напрямками підвищення конкурентоспроможності суб'єктів малого підприємництва в Україні є:

- участь в програмах підтримки малого та середнього підприємництва, ініційованих ЄС («Конкурентоспроможність підприємств малого і середнього бізнесу» (COSME – Competiveness of Small and Medium Enterprises); HORIZON 2020 тощо);

- участь у EEN (Enterprise Europe Enterprise network (Європейська мережа підприємств));

- пошук нових альтернативних джерел фінансування господарської діяльності (фінансування за рахунок кредит-

них коштів, державних субсидій, участь в програмах фінансової підтримки інноваційних технологій, фандрейзинг тощо);

- оптимізація оподаткування (застосування пільгового оподаткування, звільнення від сплати окремих податків);

- посилення державної підтримки суб'єктів малого підприємства, зокрема фінансової підтримки, яка здійснюється за рахунок державного та місцевих бюджетів.

Одним з основних постулатів розвитку європейського співтовариства є всебічна підтримка та стимулювання розвитку малого підприємництва, що є запорукою успішного функціонування економік окремих регіонів та держав, а також засобом поліпшення добробуту та благополуччя на всій території Європейського Союзу.

Для українських суб'єктів малого підприємства нині доступні 23 програми Європейського Союзу, які можна класифікувати за трьома напрямками:

Таблиця 1

Порівняльна характеристика програм підтримки малого та середнього підприємництва Європейського Союзу

Параметри	COSME [4]	HORIZON 2020 [6]	SME Facility [7]
Терміни дії програми	2014–2020 роки.	2014–2020 роки.	2010–2020 роки.
Бюджет програми	2,3 млрд. євро ³ .	80 млрд. євро ⁴ .	15,3 млн. євро, 150 млн. євро інвестицій.
Можливості, що надає програма	Брати участь у різних підпрограмах та проектах COSME, зокрема отримувати консультації, тренінги, практичну інформацію щодо ринкових можливостей, європейського законодавства, пошуку бізнес-партнерів, тендерних можливостей та міжнародної співпраці, а також отримати повний доступ до Європейської мережі підприємств EEN, залучати фінансові ресурси у вигляді грантів на фінансування проектів, що підтримують експортну та інноваційну діяльність.	Налагодження зв'язків між науковцями, бізнесом і промисловістю різних країн світу; доступ до європейських знань, даних, інфраструктур та провідних світових наукових співтовариств; виведення на міжнародний ринок власних ідей, ноу-хау, технологій; фінансування проектів в 3-х основних напрямках, таких як передова наука, лідерство у промисловості, суспільні виклики.	Широкий спектр фінансових послуг та продуктів, позики, зокрема в національній валюті, інвестиції в акціонерний капітал.
Цільові групи	Вітчизняний малий та середній бізнес, українські бізнес-асоціації, громадські організації, профспілки, кластери, освітні заклади, установи, органи державної влади та агентства національного розвитку.	Університети, науково-дослідні організації, малі та середні підприємства, провідні вчені та дослідники з різних країн світу.	Малий та середній бізнес.
Хто впроваджує програму	Європейське виконавче агентство з малого та середнього підприємництва (Executive agency for SMEs – EASME).	Європейська дослідницька рада, Європейський інститут інновацій і технологій, Європейське співтовариство з атомної енергії, Об'єднаний дослідницький центр Європейської комісії.	Європейський банк реконструкції та розвитку, Німецький банк розвитку, Європейський інвестиційний банк.
Організації, які здійснюють підтримку програми в Україні	Члени Консорціуму EEN-Україна, а саме Міністерство економічного розвитку і торгівлі України, Міністерство закордонних справ України, Торгово-промислова палата України, ТОВ «Нова інтернаціональна корпорація», Відділ трансферу технологій Інституту фізики Національної академії наук України, Київський національний університет ім. Тараса Шевченка та ГО «Споживач» [5].	Міністерство освіти і науки України, Національна академія наук України.	Європейський банк реконструкції та розвитку в Україні [8].

³ Україні доступний бюджет програми в розмірі близько 900 млн. євро. Фінансові ресурси будуть надаватися у вигляді грантів та фінансування проектів, які підтримують експортну та інноваційну діяльність малого та середнього бізнесу.

⁴ Розподіл фінансових коштів програми HORIZON 2020 по розділах є таким: 29,7 млрд. євро – суспільні виклики; 24,4 млрд. євро – передова наука, 17 млрд. євро – лідерство у промисловості, 2,7 млрд. євро – Європейський інститут інновацій і технологій, 1,6 млрд. євро – Євроатом, 3,2 млрд. євро – інші розділи.

1) полегшення виходу малого та середнього бізнесу на зовнішні ринки – надання консультативних послуг щодо експортно-імпоротної діяльності суб'єктам малого та середнього підприємництва на ринках ЄС та світу;

2) покращання умов для конкурентоспроможності, зокрема просування інтернаціоналізації кластерів, визначення та усунення зайвих регуляторних бар'єрів;

3) формування культури ведення бізнесу (освітні програми, проведення секторальних тренінгів, семінарів, програм з обміну, стажувань тощо).

Нині найбільш масштабними програмами підтримки малого та середнього підприємництва Європейського Союзу є програми COSME, HORIZON 2020 та SME Facility (табл. 1).

На окрему увагу заслуговують програми кредитування малого бізнесу, які почали активно реалізовуватися у зв'язку з посиленням євроінтеграційних процесів. Пріоритетними секторами кредитування є легка та переробна промисловість, тваринництво і відновлювальна енергетика⁵. Фінансові кредитні ресурси господарюючим суб'єктам надаються в гривні, як правило, під плаваючу процентну ставку, яка не перевищує 15%.

Доцільно зауважити, що здебільшого суб'єктам малого підприємництва бракує для здійснення ефективної господарської діяльності не лише коштів, але й професійних знань, адже, як

показує практика, значна частка господарюючих суб'єктів або здійснює діяльність не за фахом, або вдається до диверсифікації бізнесу з метою зменшення ризиків і в такому разі не володіє необхідними знаннями для здійснення всіх започаткованих видів економічної діяльності, або вирішує отримувати освіту в потрібному напрямі паралельно до здійснюваної господарської діяльності. Під час вибору виду економічної діяльності суб'єкти малого підприємництва орієнтуються перш за все на кон'юнктуру ринку, а не на власний потенціал, намагаючись максимізувати майбутні прибутки. За вищезначених умов надзвичайно актуальною і такою, що, безумовно, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності продукції, послуг і суб'єкта господарювання загалом, є інформаційно-консультативна підтримка як діючих суб'єктів малого підприємництва, так і тих, хто лише має наміри найближчим часом започаткувати власний бізнес. Програми, які забезпечують інформаційно-консультативну підтримку малого підприємництва, передбачають навчання суб'єктів малого підприємництва, проведення тренінгів, здійснення наставництва та створення можливостей для налагодження зв'язків на ярмарках та у торгових представництвах (табл. 2).

Вітчизняні програми та програми Європейського Союзу, що надають інформаційно-консультативну підтримку суб'єк-

Таблиця 2

Характеристика діючих програм інформаційно-консультативної підтримки суб'єктів малого підприємництва

№ з/п	Програма/терміни реалізації	Партнери/бюджет програми	Основна діяльність
1	Програма консультування малого бізнесу [9] / 2010–2018 роки	ЄБРР (European Bank for Reconstruction and Development – EBRD) / 16 млн. євро у два етапи	<ul style="list-style-type: none"> – бізнес-консультації від міжнародних та місцевих консультантів; – навчальні візити до країн зі сталими ринковими економіками; – визначення ключових практичних та технічних змін і передових практик, які можуть бути впроваджені підприємством; – моніторинг проекту; – проведення стажування для обраних місцевих консультантів.
2	Програми East Invest 1 та East Invest 2 / 2010–2017 роки; 2014–2017 роки	EUROCHAMBRES / 7 млн євро та 6,5 млн. євро	<ul style="list-style-type: none"> – створення та зміцнення мереж підтримки малого та середнього підприємництва; – організація зустрічей з метою налагодження зв'язків між малими та середніми підприємствами з ЄС та країн партнерства; – надання технічної допомоги; – створення інтерактивної мережі; – тренінги з різних тем; – щорічні конференції; – відвідування потенційних європейських ділових партнерів та ознайомлення з принципами ведення підприємницької діяльності в Європі за допомогою механізму виїзних презентацій.
3	EU4BUSINESS: Мережа центрів підтримки бізнесу в Україні / 2016–2020 роки	ЄБРР (European Bank for Reconstruction and Development – EBRD) / 40 млн. євро (28 млн. євро для консультаційної допомоги, 12 млн. євро для прямого кредитування)	<ul style="list-style-type: none"> – створення центрів підтримки бізнесу у 15 регіонах України; – тренінги для обраних центрів підтримки бізнесу з метою інформування їх про інструменти підтримки бізнесу, доступні для компаній в Україні; – онлайн-служба підтримки, яка дає можливість отримати допомогу від галузевих експертів щодо розвитку бізнесу, доступу до ринків та інших питань; – консультаційні послуги від місцевих консультантів або галузеві поради від міжнародних консультантів; – поширення передових практик через семінари, тренінги та публічні заходи; – навчальні семінари для ознайомлення підприємців та керівників малих підприємств з аспектами технічного регулювання, якості та стандартів; – тренінги зі сприяння експорту для малих підприємств та консультантів; – інформаційно-ознайомлювальна діяльність, спрямована на допомогу українським компаніям підвищити конкурентоспроможність; – сприяння участі компаній у міжнародних спеціалізованих виставках та ярмарках.

⁵ Зокрема, Німецько-український фонд та банки партнери («ПрокредитБанк», «Укргазбанк», «Ощадбанк», «Кредитвест Банк», «Кредобанк» та «Мегабанк») підписали угоду про кредитування малих та середніх українських підприємств. В рамках програми кредитуються малі та середні підприємства з чисельністю найманих працівників до 250 осіб, а максимальна сума кредиту складає 250 тис. євро. Інвестиційні кредити надаються терміном до 6 років, кредити для фінансування обігових коштів – до двох років. Розмір комісії за

Програми інформаційно-консультаційної підтримки суб'єктів малого підприємництва за видами економічної діяльності

№ з/п	Програма інформаційно-консультаційної підтримки	Організації, що надають інформаційно-консультаційну підтримку/форми підтримки	Напрями здійснення інформаційно-консультаційної підтримки
1	Підпрограма "EU4Business" «Посилення можливостей сільгоспвиробників малого та середнього сектору через розвиток плодовоовочівництва та вирощування нових нішевих культур» ⁶	ЄБРР, торгово-промислові палати/організація та проведення форумів, тренінгів, виставок формату B2B	– досвід вирощування та експорту плодово-ягідних, овочевих та нових нішевих культур; – сертифікація під час вирощування ягід; – пакування та зберігання плодово-ягідних, овочевих та нових нішевих культур; – страхування ризиків під час вирощування агрокультур; – ІТ-технології в сільському господарстві; – шляхи підвищення маржинальності виробництва ягідних культур
2	Програма посилення практик аудиту та звітності STAREP (Strengthening Auditing and Reporting in the Eastern Partnershi Countries) ⁷	Світовий банк/інформаційно-консультаційні послуги з підтримки бізнесу; підтримка суб'єктів малого підприємництва, а саме одержувачів позики; взаємне навчання через «спілки практиків»	– модернізовані підходи до бухгалтерського обліку та фінансової звітності; – створення прозорого регуляторного середовища та ефективної інституційної бази для корпоративної звітності; – впровадження міжнародних стандартів фінансової звітності та аудиту

там малого підприємництва, часто реалізуються в розрізі окремих видів економічної діяльності (табл. 3).

Актуальним напрямом підвищення конкурентоспроможності суб'єктів малого підприємництва в Україні на сучасному етапі розвитку є залучення фандрейзингових коштів, а саме фінансування господарської діяльності за рахунок коштів грантових фондів. Гранти розраховані перш за все на суб'єктів малого підприємництва, що реалізують інноваційні проекти в різних сферах економічної діяльності. Яскравим прикладом реалізації фандрейзингових можливостей суб'єктами малого підприємництва в аграрному секторі є їх участь у конкурсі грантового фонду "Agro Challenge", який фінансує інноваційні проекти в агросфері для малого та середнього бізнесу на ранніх стадіях функціонування. Наповнення грантових фондів здійснюється переважним чином за рахунок компаній та меценатів, зацікавлених у розвитку інновацій в певному секторі економіки. До підтримки вищезгаданої фундації "Agro Challenge" вже долучилися такі відомі компанії, як, зокрема, "Intel", "Ciklum", "Kernel", "Nestle", "Danone", "Microsoft". Використання інноваційних систем ведення сільського господарства за допомогою грантів "Agro Challenge" дає змогу збільшити прибутки суб'єктів малого підприємництва агропромислового сектору до 15%, а можливість безпосередньо впливати на зростання економічних показників, покращення якості та екологічності виробництва і продуктів робить проект унікальним і підвищує конкурентоспроможність суб'єкта господарювання. Можливість залучення фандрейзингових коштів вітчизняними суб'єктами малого підприємництва частіше залежать не від виду економічної діяльності, а від ступеня інноваційності запропонованого проекту. Проте слід зазначити, що пріоритетними сферами економічної

діяльності, в яких реалізуються грантові програми для малого підприємництва, традиційно залишаються сільське господарство, енергоефективність, використання відновлюваних джерел енергії, захист навколишнього середовища, креативні технології, що сприяють економічному та культурному розвитку суспільства.

Висновки. Проведене дослідження стану, умов та проблем функціонування суб'єктів малого підприємництва в Україні та нових можливостей, які відкриваються у зв'язку з посиленням євроінтеграційних процесів, дало змогу обґрунтувати пріоритетні напрями підвищення конкурентоспроможності суб'єктів малого підприємництва, такі як участь в програмах підтримки малого та середнього підприємництва, ініційованих ЄС; залучення до Європейської мережі підприємств; оптимізація оподаткування суб'єктів господарювання; посилення державної підтримки суб'єктів малого підприємництва, перш за все фінансової підтримки, яка здійснюється за рахунок державного та місцевих бюджетів; пошук нових альтернативних джерел фінансування господарської діяльності, зокрема за рахунок залучення грантових фандрейзингових коштів.

Література:

1. Офіційний веб-сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
2. Сайт всесвітнього економічного форуму [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.weforum.org>.
3. Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва в Україні : Закон України від 22 березня 2012 року № 4618-17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
4. Веб-сторінка Європейського виконавчого агентства з малого та середнього підприємництва (Executive agency for SMEs – EASME) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ec.europa.eu/easme/en/cosme>.
5. Форма реєстрації в EEN [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://een.ec.europa.eu/tools/services/ExpressionOfInterest/Customer/Create?shid=32db25cb-726f-43b0-8b5f-7742d0935799>.
6. Національний портал «Горизонт 2020» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.eu-ua.org/horizon-2020>.
7. Національна платформа малого та середнього бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://platforma-msb.org/>

⁶ Партнерами підпрограм "EU4Business" є Європейський банк реконструкції і розвитку (ЄБРР), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), Німецький банк розвитку (Kreditanstalt für Wiederaufbau), Асоціація торговельно-промислових палат європейських країн, Організація економічного співробітництва та розвитку, Європалати, Світовий банк, Міжнародний торговий центр.

⁷ Період реалізації програми становить 2014–2017 роки, бюджет складає 10 млн. євро.

programy-finansovoyi-pidtrymky-malogo-ta-serednogo-biznesu-ukrayiny-vid-yevropejskogo-soyuzu.

8. Веб-сторінка Європейського банку реконструкції та розвитку в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ebrd.com/work-with-us/advice-for-small-businesses/ukraine-contacts.html%20>.
9. Офіційний веб-сайт Європейського Союзу для підтримки малих та середніх підприємств в країнах регіону східного партнерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eu4business.eu/uk>.

Лукашова Л.В. Направлення підвищення конкурентоспособності суб'єктів малого підприємництва в Україні

Анотація. В статтю освіщені і обосновані пріоритетні напрямлення підвищення конкурентоспособності суб'єктів малого підприємництва в Україні. Проблема конкурентоспособності рассматривается в контексте евроинтеграционных процессов и возможно-

стей, которые они предоставляют отечественным субъектам хозяйствования.

Ключевые слова: конкурентоспособность, субъекты малого предпринимательства, евроинтеграционные процессы, индекс глобальной конкурентоспособности, фандрейзинг.

Lukashova L.V. Directions of improving the competitiveness of small business entities in Ukraine

Summary. The article highlights and justifies the priority directions of increasing the competitiveness of small business entities in Ukraine. The competitiveness problem is considered in the context of the euro integration processes and the opportunities that they provide to domestic business entities.

Keywords: competitiveness, small business entities, euro integration processes, global competitiveness index, fundraising.